

OCJENE I PRIKAZI

Tad. LEHR-SPLAWIŃSKI, *Żywoty Konstantina i Metodogo* (obszernie). Przekład polski ze wstępem i objaśnieniami oraz z dodatkiem zrekonstruowanych tekstów staro-cerkiewno-słowiańskich. Indeks wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich ułożyła Joanna Zamościńska-Kucałowa, Poznań, Instytut Zachodni, Biblioteka Tekstów Historycznych IV, 1959, str. XL + 152,8^o.

Poljaci su već 1864. dobili prvi prijevod Panonskih žitija (prema izdanju Miklošičevu), kada je August *Bielowski* na poljski jezik preveo Žitije Metodijevo. No kod toga je onda i ostalo: da bi se na poljski prevelo također Žitije Konstantinovo, trebalo je čekati punih 95 godina. Tako su se i Poljaci dosta dugo ubrajali u slavenske narode koji ove životopise nisu imali prevedene na svoj jezik¹, premda su već postojali prijevod i latinski, i njemački, i francuski. Ovu je prazninu popunio danas već Nestor poljskih slavista, b. rektor Jagiellonskoga sveučilišta prof. dr. Tadeusz Lehr-Splawiński, koji je ponovo preveo ŽM i po prvi put široj poljskoj javnosti (u prvom redu poljskim historicima) učinio pristupačnim Žitije Konstantinovo.

Uz prijevod dodana je paralelno csl. rekonstrukcija dotičnog teksta (na osnovi izdanja koja su priredili i izdali Miklošič, Pastrnek, Lavrov i Šahmatov, Teodorov-Balan i Lavrov sâm, u svojoj ukrajinskoj monografiji i u zborniku *Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti* TSIK I, Lenjingrad 1930.

Rekonstrukcija svakog starog teksta ne može a da ne nosi pečat svojega rekonstruenta i to iz jednostavnih razloga što je nemoguće sve pojedinosti i glasovne, i morfološke, sintaktičke, leksičke i stilističke prenijeti za nekoliko stoljeća unatrag², jer nam niti za jedno razvojno određeno područje ne mogu biti poznate sve komponente i međukomponente koje su u međuvremenu nestale i koje se u tekstovima koji su do nas došli više ne pojavljuju, a kamoli kada, kao što je to kod ŽK i ŽM slučaj, treba posredno utvrđivati ne samo vrijeme nego i mjesto postanka različitih rukopisa i rukopisnih matica. Kod toga je tradicionalnoj filologiji bilo mnogo lakše nego što je nama, jer je polazila od nekih općih osnova koje nas danas ne mogu zadovoljiti. Prije se npr. uzimalo da asigmatski aoristi označuju veću starinu od sigmatskih (osobito od tzv. produžnih sigmatskih) aorista. U nekom pogledu to je tačno, jer su se drugi razvili iz prvih, no to ne znači da se asigmatski aoristi na nekim područjima nisu mogli u živoj upotrebi održavati i onda, kad su ih na drugim područjima davno zamijenili mlađi (produžni) sigmatski aoristi. Zato je Lehr-Splawiński dobro učinio što se nije poveo za Pastrnkom,

¹ Sada se od većih slavenskih naroda samo Hrvati i Srbi ubrajaju u malen broj onih, koji ovih prijeвода nemaju. Za Slovence je ŽK i ŽM preveo Fran Grivec (1928), isti koji je u posljednje vrijeme izdao i latinski prijevod (*Acta Academiae Velehradensis* XVII, 1941, sv. 1—2, i u *Radovima Staroslavenskog instituta* IV, Zagreb 1960, str. 169—238).

² Kod ŽK radilo se o punih šest stoljeća.

nego je mlade aoriste ostavio uglavnom svagdje, gdje ih je u većine tekstova našao. Doduše, broj mu nije uvijek bio kriterij, pa je tako već u ŽK I zadržao Balanovo *bḡ*, ondje, gdje i Miklošič i Lavrov (u svojim monografijama) imaju *byšę*. Isto tako nije jasno, zašto je na kraju ŽK I *prijemlję* zamijenjeno sa *prijemljaję*, ili u rečenici ispred toga *omračenyi umъ našъ sa omračъšъ umъ svoi*, koje je moglo dobiti ovaj oblik prepisivanjem (gdje su često upravo ptc. pret. act. I posljedice lošeg, netačnog prepisivanja). Time je izmijenjen cijeli smisao rečenice (*въздвигъ намъ učitelja sego, iže prosvěti językъ našъ, slabostъjḡ omračъšъ umъ svoi, pače že љstbъjḡ đjavolejḡ, ne hotěvъšъ vъ světě božvi zapovědъi ходiti* — 'poslavši nam toga učitelja koji prosvijeti naš narod, slabošću zamračiv um svoj, što većma zbog lukavstva đavlova ne htjede ходiti u svijetlu božjih zapovijedi', gdje nije jasno, da li se ono *slabostъjḡ omračъšъ umъ svoi* odnosi na narod ili na učitelja, naprotiv *slabostъjḡ omračenyi umъ* samo je nadopuna uz *językъ našъ*, i prema tome dodatak koji apozitivno nadopunjuje ono što je ispred njega rečeno. Slično je i u 5. rečenici II glave (ŽK) gdje bi više odgovaralo kompromisno rješenje: *vъdаašę* (imperfektivni aorist u iterativnoj funkciji) a ne *vъdаšę* ili *vъdajaaše* (Pastr.), jer se očito radilo o nekoliko dojlja i o nekoliko pokušaja da se dijete dade drugoj ženi na dojenje. — Tako bi se moglo više toga navesti, no pojedinačne napomene ne bi mnogo pomogle, jer bi se autoru činile jednako subjektivne kao što su subjektivne bile i njegove konjekture kada je pristupao rekonstrukciji. Trebalo bi komparativno proučiti sve pokušaje rekonstrukcija ŽK i ŽM (uključujući ovamo i Tomšičev), da bi se dobio koliko toliko tekst koji bi za neko vrijeme zadovoljio.

Zato se ovdje nećemo dulje zadržavati na rekonstrukciji, na njezinu prijevodu i na njihovoj kritici.

Prijevod je namijenjen ne samo studentima nego i širim krugovima, za koje su ispod poljskog teksta u bilješkama prikazani važniji događaji i osobe koje se u tekstu spominju, kao i na koja mjesta iz Sv. pisma ili iz Korana se različni citati (osobito u ŽK) odnose. Ove su napomene vrlo korisne i vrlo instruktivne.

Jednako je popularno a opet zanimljivo i instruktivno pisan cijeli uvod (Wstęp) na XL strana teksta, koji se dijeli u dva dijela 1. povijesno tlo »Života« Konstantina i Metodija i 2. (tzv. opširni) životi Konstantina i Metodija, njihov postanak i značenje za povijest slavenske kulture u IX vijeku. U prvom dijelu ima i nekoliko tvrdnja s kojima se nije lako složiti. Tako kada pisac odmah na str. VIII iznosi mišljenje da su Braća »odmah po dolasku u Moravsku stvorila smjelu i u dotadašnjoj povijesti podjednako rimske kao i bizantske Crkve neobičnu odluku da slavenskim narodnim masama približe tajne Kristove vjere tako da u crkvene obrede uvedu živi slavenski govor mjesto latinskog ili grčkog jezika, koji su za te mase bili nerazumljivi«, pa to u bilješci objašnjava time što su Braća prije puta u Moravsku prevela samo aprakos, nemajući još navodno, prilikom odlaska iz Carigrada, namjere da u Moravskoj uvedu slavenski, jezik u liturgiju (ib. a pritom su ovi aprakos-prijevođi po sebi bili dio ove liturgije). Zatim, kako njihova akcija oko uvođenja slavenske liturgije nije naišla na simpatije među širokim masama moravskog naroda,

među kojima ona, navodno, nije naišla na veći odjek, te da su Braća poslije trogodišnjeg boravka u Moravskoj bila »prisiljena da ostave zemlju, da bi izvana potražili potpore za svoja nastojanja« (byli zmuszeni kraj opuścić, aby szukać z zewnątrz poparcia dla swoich dążeń, str. IX). Sve su to, kao i napomena o *navodnim* relikvijama sv. Klementa (ib.), tvrdnje koje bi — u okviru vremena, u kojem se ta akcija odvijala — trebalo bolje provjeriti.

Isto tako nemamo pouzdanih podataka, da su Braća u Panoniji bila bolje primljena nego u Moravskoj, ili da su ondje za pola godine imali više uspjeha nego u Velikomoravskoj državi za tri godine (str. X). Na domišljanju počivaju također tvrdnje, kao da su Braća mislila da će u Mlecima lakše dati zarediti svoje učenike nego u Rimu, koji da je bio u oštroj borbi sa shizmom koja se pripremala u bizantskoj Crkvi (ib.). On dalje kaže (na str. XI) da je moguće da su Braća od pape dobila poziv da dođu u Rim i prije raspore u Mlecima »iako ga naša vrela tako svrstavaju« (chociaż nasze źródła w tym związku je — tj. »wezwanie papieskie« dod. rec. — umieszczają), ma da ŽM u početku gl. VI otvoreno govori o tome, kao da ih je »apostolik« Nikola (I) iz Moravske pozvao u Rim. Različne borbe s istočnom shizmom i težnje oko ujedinjavanja Crkava — i to u IX vijeku — čine se (poslije Dvornikove studije o Fotijevoj shizmi) pomalo preuranjene.

Razumljivo je da se pisac osobito zadržao na glavi XI ŽM, gdje je riječ o slavenskom »knezu sa Visle«, no on ne misli da je još u doba sv. Braće došlo do širenja kršćanstva (i slavenskog obreda) u Poljskoj.

Slike moravskih vladara nisu dovoljno uvjerljive, a to, da odnos Svatopluka prema Metodiju »nikada nije bio sasvim iskren« (str. XX), ide u niz tvrdnja koje bi trebalo iscrpnije razraditi pa ih tek onda formulirati.

Što se samih Žitija i njihovih pisaca tiče, prof. Lehr je mišljenja da nijedno nije moglo biti napisano na Balkanu nego da su oba nastala u Moravskoj »na području jurisdikcije rimske Crkve« (str. 26), pa to objašnjava time što 1. u Žitiju Metodijevu, koje je vremenski bilo mlađe, nema opisa progonstava koja su uslijedila poslije smrti Metodijeve, 2. što se u ŽM i ŽK prilike i ljudi u Moravskoj i Panoniji ne opisuju tako detaljno kao kada se radi o područjima koja su ležala podalje (u Rimu, Carigradu, Solunu ili Mlecima) te su za pisca i za čitaoce predstavljala nešto nepoznato, novo. Odlučno bi pritom imalo biti u prvom slučaju, da su progonstva iza smrti Metodijeve već bila uslijedila kada se pisalo ŽM, odnosno da je ono napisano u Bugarskoj ili Makedoniji, da bi to zacijelo u pogl. XVII (ili u jednom novom, XVIII) došlo do izražaja. U drugom slučaju pisac je polazio od toga da se ono što je i piscu i čitaocima na dohvata ruke obično ne opisuje, nego se opisuje ono što je manje poznato. Ovaj drugi razlog meni se čini uvjerljiviji, samo bih ga modificirao tako, da se kod meditacija iz kojih su izvirala svetačka Žitija u IX vijeku nije mnogo mislilo na potencijalne čitaoce, tako da se ovaj elemenat u dokazivanju može zanemariti. Što se prvoga argumenta tiče, slabost mu je u tome što je pisac mogao napustiti Moravsku poslije smrti Metodijeve a prije kommonitorija Stjepana V, koji je mogao stići u Moravsku najranije u kasnu jesen, ili u zimu 885, a znamo da je Metodije umro

6. travnja iste godine, pa je prema tome od njegove smrti do progonstava slavenskog svećenstva moglo proći i pola godine, tako da je ŽM u međuvremenu lijepo moglo biti napisano i u Bugarskoj ili u Makedoniji. Među moravizmima, koje pisac navodi na str. XXVII i koji bi za ŽK trebali dokazivati da je nastalo na moravskom tlu, nema nijednog za koji bi se moglo dokazati da ga u ono vrijeme nije moglo biti i na drugim slavenskim područjima (a za crkvene termine kao što su *mъša*, *papež* i sl. znamo da su ih Braća jamačno kod svojega dolaska zatekla u Moravskoj).

Što se tiče pisca ili pisaca obaju žitija, Lehr-Splawiński je mišljenja da sam jezik i stil u ŽK i ŽM isključuje mogućnost da ih je pisao isti čovjek te žali što dosada nije dovoljno ispitan barem jezik Klimenta Ohridskog da bi se na toj osnovi moglo zaključiti, je li je on zaista bio ili mogao biti autorom jednoga od spomenutih žitija. Po njegovu mišljenju, Kliment bi prije mogao biti autorom ŽK nego ŽM, no konačnu odluku o tome imala bi donijeti iscrpna jezična i stilistička komparacija ŽK i Klimentove »Pohvale« u čast Konstantina-Filozofa.

Jedno se, čini se, može uzeti kao sigurno: da su pisci obaju žitija bili Slaveni ili da su se osjećali Slavenima, samo se ja ne bih lako složio sa zaključkom koji Lehr-Splawiński odatle izvodi, da Metodije prema tome otpada kao eventualni pisac Žitija Konstantinova, jer da je bio Grk a ne Slaven. Mi o tome, kako se Metodije osjećao, i nije li mu slavenstvo bilo jednako blisko kao helenstvo, ne znamo ništa. I Strossmayer je kao Osječanin (u ono vrijeme) prema svima »objektivnim« kriterijima trebao biti Nijemac, pa opet je u duši bio bolji Hrvat i bolji Jugoslaven nego hiljade i hiljade drugih koji su to, opet prema istim »objektivnim« kriterijima, trebali biti. — Ja stoga držim da ni argumenti izneseni u ovoj knjizi ne sadrže dokaze koji bi se odlučno protivili postavci, da je piscem ŽK mogao biti sam Metodije, a piscem ŽM — Kliment Ohridski (a je li on svoje žitije napisao u Moravskoj ili u staroj domovini, kuda se vratio poslije smrti Učiteljeve, nije po sebi ni važno: važno je da ga je napisao u toku 885. godine, kada još nije znao za progonstva koja su uslijedila poslije zlosretne intervencije Wichingove i poslije pisma Stjepana V).

Što se samih spomenika tiče, Lehr-Splawiński s pravom ističe da se na njima i pored ruske redakcije vide očiti tragovi koji upućuju na to, da su u Rusiju došli iz Bugarske (v. str. XXVII). Ja bih tomu dodao jednu pojedinost preko koje se obično prelazilo. To je mjesto u ŽK XV, gdje je riječ o praznovjerjima, o antipodima, o kojima je pisao Repp², i na koje upućuje Marulić u stihovima *bižeć na nižnji stan noć s čarnimi koli / nošaše donjim san ako su ki doli* (Judita IV, 167—168), o ubijanju zmija i — ljudi. Čudno je da se nitko nije ozbiljnije pozabavio barbarским običajem, da se ubojstvo čovjeka uopće nije kažnjavalo, odnosno da se sva kazna navodno sastojala u tome, da krivac kroz tri mjeseca ne smije piti iz staklene čaše nego za to mora upotrebiti drvenu. Drvenih je, najprije, naročito u priprosta svijeta, bilo više nego staklenih, pa kakva je to onda bila kazna? — Ne, ja mislim da je to mjesto kod pre-

² Zur Erklärung von Kap. XV der Legende von Konstantin, ZfslPh 26, 1957, 114—118.

pisivanja iskrivljeno i da je tamo (u kratlici, bez srednjih slogova) stajalo glagoljsko **𐰣** a ne glagoljsko **𐰤** (dakle **𐰣𐰆𐰏** ili **𐰣𐰆** a ne **𐰤𐰆𐰏** ili **𐰆𐰏**), i da se to radilo o *štrku* (rodi), koji u ruskom ima oblik *sterk* pa su Rusi prepisujući ovo mjesto netačno razriješili kraticu te tako od *štrka* učinili *čovjeka*. Uz rodu se kod Slavena vežu različna praznovjerja. Kao ptica ona je tabu, i velik je grijeh rodu ubiti ili raniti. Ako je tko povrijedi, ona se i osvećuje, i to tako da u kljunu donosi goruću glavnju ili baklju koju baca na drveni ili slamnati krov kuće te tako uzrokuje požar³. Odatle jamačno i odredba da se krivac kroz izvjesno vrijeme mora služiti upravo *drvenom* čašom (da misli na to, što bi mu se moglo dogoditi, ako rode počnu da se svete).

Na kraju svojega Uvoda Lehr-Splawiński izriče želju da bi opširna ŽK i ŽM trebalo konačno kritički izdati, te pritom spominje također nastojanja koja se u tom smjeru vrše u Zagrebu. Ugodno mi je što mogu reći da je prvi korak s naše strane učinjen. To je izdanje Grivec-Tomišičeva djela *Constantinus et Methodius Thessalonicenses* (Radovi Starosl. instituta 4, str. 1—275) koje je nakon dugotrajnog štampanja krajem siječnja 1962. izašlo iz štampe, premda je datirano 1960.

J. H a m m